

Variace na Korán. Islám v diaspoře. Ľubica Obuchová (ed.).
Orientální ústav AV ČR, Praha
1999. 174 s.

Časopis *Archiv orientální* začal u příležitosti sedmdesáti let od svého založení vydávat monografickou *Českou řadu*, částečně navazující na někdejší *Monografie Archivu Orientálního* (od 1933), určenou však výhradně naší odborné i laické veřejnosti. Její první svazek představuje soubor prací předních islamistů Luboše Kropáčka („Půlměsíc na severní obloze. Muslimové v zemích Evropské unie,“ s. 13–52), Eduarda Gombára („Osmanské dědictví. Šíření islámu na Balkáně,“ s. 53–86), Dagmar Markové („Zelená v záplavě oranžové. Osudy islámu v Indii,“ s. 87–134) a Ľubici Obuchové („Žít v čistotě a pravdě. Muslimové na čínském území,“ s. 135–174), popisující vznik a vývoj islámských diaspor v zemích, kde islám nezískal většinové postavení, jejich vztahy a střety s majoritními náboženskými tradicemi. Ke knize je rovněž přivázáno krátké představení mateřského časopisu a jeho dějin z pera Ľ. Obuchové (nečíslováno).

Evropský islám (nikoli již jen islám v Evropě) budí značnou pozornost veřejnosti i sdělovacích prostředků jednak pro svou poměrně velkou rozšířenost (v EU žije nejméně 10 milionů muslimů), jednak pro zřetelnou náboženskou a kulturní diferenci, projevující se zejména po obecnějším nástupu religijní identifikace od 70. let (první na to upozornil G. Kepel, zde s. 41). Ľ. Kropáček se s touto problematikou vyrovnává po stručném historickém úvodu, v němž charakterizuje vzájemné pozitivní i negativní působení islámu a (křesťanské) Evropy, vypočítává muslimské minority v jednotlivých zemích EU a snaží se je

charakterizovat. Zřetelně přitom rozlišuje potomky někdejší turecké (osmanské) a tatarské migrace (Řecko, okrajově Finsko) od zejména poválečné imigrace z důvodů sociálních a politických (všechny země EU), kdy tato vždy přednostně směřovala do někdejších koloniálních mocností (Francie, Velká Británie, Nizozemí, Itálie, Německo díky svým dobrým vztahům s Tureckem), kde se také projevuje nejvýrazněji. Tato imigrace gastarbeitřů, často podložená jejich oficiálním pozváním (např. německé smlouvy s Tureckem z l. 1961 a 1964) byla původně pouze dočasná, teprve od 70. let se za těmito praujícími muži začaly stěhovat jejich rodiny. S tím souvisí vzrůstající snaha po zachování zásad šari'í, islámského práva, například rituálně čisté kuchyně, zřizování mešit, které v Evropě hrají ještě větší společensko – integrační roli než v tradičních muslimských zemích, sociálních a školských zařízení. Jako ale není jednotná politika zemí EU vůči jejich muslimským přistěhovalcům (třeba v otázce občanství, na německých školách je možné vyučovat islám, francouzské naproti tomu prosluly „šátkovými aférami“ počátku 90. let), nejsou jednotni ani tito (jistou charakteristiku skupin evropských muslimů na základě náboženských, politických i sociálních taxonů autor podává na s. 41–47). Obecně však platí, že jejich „*cílem je ... společenská a politická integrace, nikoli však asimilace, pokud by tato měla znamenat odložení vlastní kulturní [tj. především religijní] identity*“ (s. 34). Zajímavý je též exkurs do problematiky smíšených sňatků. Ty jsou zřetelně častější v případech sňatku Evropanky s muslimem (jenž šari'a dovoluje, konverze Evropanek k islámu při sňatku jsou ovšem také velmi časté), v poslední době však sílí i (šari'ou zapo-

vězené) sňatky muslimky s nemuslimem. Další perspektivy soužití obou kultur však kalí oboustranná xenofobie, dnes bohužel spíše silící, nábožensky, případně kulturně motivovaný fundamentalismus.

Také E. Gombár začíná svou studii historickým výkladem expanze seldžuckých Turků do Byzance a na Balkán, této badatelské metodě však pohříchu zůstává věrný v celém příspěvku. Ten tak představuje spíše prolegomena k dějinám jihovýchodní Evropy než co jiného, v současné době (po vydání *Dějiny jihoslovanských zemí. Praha 1998; Dějin Řecka. Praha 1998 ad.*) však úvod spíše nadbytečný. Příliš historizující metoda výkladu, čímž však zajisté nechci zpochybňovat nezbytnost právě diachronního pohledu na balkánskou problematiku, a vnějškově popisné jsou i Gombárový závěrečné úvahy o třech typech balkánských muslimů, etnických Turcích v evropské části Turecka, v Bulharsku a dalších státech, jižních Slovanech v Bosně a Hercegovině a Albáncích v Albánii, Makedonii a Kosovu. Cenné naproti tomu jsou dílčí postřehy o vnitřním životě Osmanské říše, u nás poměrně málo známé, zejména ve vztahu této a jejích poddaných k islámu. „*Smyslem osmanské teritoriální expanze [totiž] bylo zvyšování fiskálních příjmů, nikoliv „šíření islámu“ či islamizace ... cílem nebyla ani etnická či jazyková asimilace*“ (s. 60). K nenásilné islamizaci přesto docházelo, podléhali jí především bohatí obchodníci a nobilita vůbec (tzv. renegáti), působením *súfijských* bratrstev také kmeny albánských horalů. Naopak dosaavadní představy o násilné islamizaci dětí, nucených ke službě na sultánově dvoře (*devşirme*), jsou – jak ukazuje Gombár – značně zkršené, tato služba se brala jako privilegium par excellence. Balkánský islám přitom měl řadu lokálních speci-

fik, počínaje velkým vlivem *súfijských* bratrstev (především *mawlávíji* a *naqš-bandíji*), frekvencí interkonfesionálních sňatků a faktickou monogamností balkánského manželství, až po odlišnosti v oděvu a architektuře, neodvoditelné z orientálních zdrojů (především s. 62–65). Těmto „dějinám každodennosti“ je však věnována pozornost bohužel jen okrajová, stejně jako vzájemným mezikonfesionálním vztahům na Balkáně (s výjimkou *bogomilů* zcela pominuty zůstávají četné balkánské náboženské sekty), stejně jako detailnějšímu rozboru současného krizového stavu v této oblasti, způsobenému do značné míry právě religijní růzností.

Upřílišněný historismus a zálibu toliko ve „vnějších“ dějinách, přičemž náboženská praxe a každodenní život jsou do značné míry pomíjeny, je třeba vytknout i závěrečné studii L. Obuchové. Ta sice barvitě popisuje dějinný vývoj čínského islámu počínaje několika legendami o jeho původu přes tisícileté období uzavřenosti vůči chanské společnosti až po postupnou sinizaci, výrazněji se projevující od 19. století. O současném stavu se ale mnoho nedozvídáme, přehlédneme-li podrobnější rozbor postuje KS Číny k muslimskému obyvatelstvu, vždy poněkud příznivější než k jiným nechanským náboženským a etnickým skupinám (muslimové jsou vymezováni od dob Kuomintangu etnicky, jako lid Chuej-chuejů, dnes se dělí na deset různých etnik). Celkově lze shrnout, že „*muslimské komunity byly (a vpadatě dodneška jsou) ... poměrně malé, nazávislé a izolované od čínského ... okolí*“ (s. 140), přičemž tato izolace je podmíněna náboženskou diferencí, s postupující sinizací Chuejů však doznala jistých trhlin.

Spojit historickou výkladovou metodu, nezbytnou v situaci, kdy přítomnost

muslimů v Indii trvá více než tisíc let, s pregnantním vhledem do současného stavu věcí, získaným jednak na základě vlastního pozorování, sekundární literatury ale i rozboru rozšířených populárních příruček pro indické muslimy, se naopak podařilo D. Markové. Dějinný vývoj jednotlivých fenoménů muslimsko-hinduistického soužití zde slouží ke genetickému pochopení a dokreslení podrobně probírané aktuální situace, důraz je kladen na náboženskou praxi a každodenní život indických muslimů (zejm. s. 98–113, 123–31). Za zmínku stojí zejména řada podrobně probíraných specifík, které odlišují indický islám (početně druhý na světě, relativně jen asi desetinový v Indii) od islámu arabských zemí. Tyto odlišnosti vycházejí ze skutečnosti, že „hinduisté, kteří přijímali islám, v něm postrádali citové uspokojení ... pouhé poslouchání a plnění Alláhových příkazů a pečlivé vykonávání modliteb jim nepřinášelo duchovní naplnění“ (s. 97) a tak do indického islámu pronikla a jím byla reinterpretoována řada původně hinduistických praktik. Velký vliv *súfismu* (zejm. řádu *čičtíja*) s jeho kultem světců a poutěmi k jejich hrobům například, mnohé přechodové rituály, požadavek ženina věna zatímco muslimský *mahr* (odvěnění) nabyl jen formální role, záporný postoj ke sňatkům vdov a rozvedených žen aj. Nejdůležitějším specifikem indického islámu však zůstává jeho kastovní systém (termín užívá D. Marková), sice volnější než hinduistický, přesto však výrazným způsobem zasahující do individuálního života, zejména ve věci kastovní endogamie, sociálního a profesního postavení. Islám naproti tomu do Indie přinesl svébytná řemesla (krejčí, pekař, řezník, hostinský), středověkou urbanizaci, architekturu a umění,

pochopitelně podnítil vznik urdštiny. V příslušné stati jsou na historické základy rozebírány i vzájemné vztahy obou majoritních konfesí v zemi.

Přítomný soubor statí představuje zajímavý vhled do aktuálního problému z per významných odborníků, zejména články L. Kropáčka a D. Markové pak zajisté nejlepší české zpracování dané problematiky. Časopis *Archiv orientální* si ke svým sedmdesátinám dal důstojný dar, a to i přes nezbytně nejednoznačné hodnocení příspěvků E. Gombára a L. Obuchové, jež sice nepochybně nejsou nezajímavé, které se však z výkladu aktuální problematiky utíkají ke skutečností celku známým nebo méně podstatným. Naskýtá se však zásadní otázka, budou-li tento sice populárnější psaný, přesto však především odborníkům určený, sborník číst ti, jimž by se měl do rukou dostat zejména, nositelé etnické a rasové xenofobie, předsudků plný „lid obecný“? Ať ji však zodpovíme jakkoli (běžnému čtenáři se tyto informace mohou dostat alespoň zprostředkovaně působením žurnalistiky), považují vydání recenzované publikace za velmi přínosné.

Zdeněk R. Nešpor

Ervin Goffman: Všichni hrajeme divadlo

Praha, Nakladatelství Studia Ypsilon 1999

Kniha amerického sociologa E. Goffmana z roku 1959 pod názvem „*The Presentation of Self in Everyday Life*“ se téměř po čtyřiceti letech konečně dočkala českého překladu. Jejím prostřednictvím se tuzemský čtenář dostává k velmi zajímavé a dodnes v mnohém inspirativní koncepci herního přehrávání sociálních